

מדליה אחת, קומדיה של טעויות

500 שנה לגילוי אמריקה

פנחס בר-זאב

תחום אספנות פחות נפוץ בקרב הקהילייה הנומיסמטית, הינו איסוף מדליות בכלל ומדליות ישראליות - ממלכתיות ופרטיות - בפרט. סיבה אפשרית היא העובדה שאספנים רבים אינם מתייחסים למדליה כאל פריט נומיסמטי של ממש. הרי המילה 'נומיסמטיקה' (numismatics) מורכבת משתי מילים יווניות: 'נומיס' = אמצעי חליפין או תשלום, ו-'מטיקה' = מדע. במילים פשוטות, נומיסמטיקה פירושה לימוד על - ואספנות של - אמצעי תשלום במובן הרחב של ההגדרה. אכן, רובנו אוספים מטבעות ו/או שטרות, חלקנו אוסף אסימונים, כרטיסי נסיעה ואמצעי תשלום שונים ומשונים אחרים. אבל מדליות אינן אמצעי תשלום. לכן, הטענה כי אספנות מדליות אינה שייכת לתחום הנומיסמטיקה, לאו דווקא מופרכת ותישאר נושא לויכוח.

סוגיה שגם מעוררת ויכוח בין אספנים בכלל, ואספני טעויות בפרט, היא ההגדרה הנכונה של המושג 'טעויות'. מאחר ודווקא בין חברי העמותה שלנו וקוראי עלון זה נמנים לא-מעט אספני טעויות, חשוב להגדיר נכונה מושג זה. בעגה של אספן הטעויות המצוי, 'טעות' היא מטבע או שטר עם פגם או חסר שנוצר לאורך תהליך הייצור של המטבע או השטר. אספני מטבעות עם טעויות יחפשו מן הסתם מטבעות מסובבים, הטבעות כפולות או חלקיות, ועוד. משא נפשו של אספן שטרות עם טעויות הוא שטר עם הדפסה חלקית או חסרה, אי-התאמה של מספרים סידוריים עקב תקלה במכונת הדפוס, חיתוך שגוי, וכו'.

תחום איסוף פחות שכיח הינו אספנות של טעויות שנוצרו בתהליך העיצוב של מטבעות או שטרות, ולצורך ענייננו גם מדליות. סיבה אפשרית היא שהסבירות של גילוי טעויות במטבע, שטר או מדליה, נמוכה ביותר, כפועל יוצא של בקרת איכות קפדנית על ידי גורמים שונים, כגון המעצב, הבנק המרכזי או כל גוף אחר המזמין את הפריט, המטבעה או בית הדפוס, ובישראל גם הגוף המשווק - חברת המדליות. למרות נדירותן של טעויות בעיצוב, מכירים כולנו 'פאשלות' גדולות, כמו מטבע 'יעקב ורחל' עם טעות חמורה בכיתוב הערבי, השטר 'ררב' המפורסם, מדליה ממלכתית "NANA" ברוסית (ממתי שותים ברוסיה תה עם נענע במקום וודקה?), ואסימון ברכה עם ברכת "GREATINGS" באנגלית. גדול מן החיים!

לטעויות אלו יש תמיד מכנה משותף: גדולה ככל שהיא יכולה להיות, מדובר תמיד בטעות בודדת, שלא נתגלתה לאורך מסלול בקרת האיכות. במילים אחרות, אין כל אפשרות ל'קומדיה של טעויות' על אותו פריט - מטבע, שטר, אסימון או מדליה. האומנם?

כותב שורות אלו, בין השאר אספן של טעויות בעיצוב, חיפש ו...מצא! מדליה ממלכתית ישראלית בעלת שתיים, שלוש, ארבע, חמש, לא: שש טעויות! ממש קומדיה של טעויות... המדליה ה'אומללה' שזוכה לתואר המפוקפק של המדליה ה'מפושלת ביותר' היא מדליה ממלכתית '500 שנה לגילוי אמריקה' תשנ"ב 1992, שהונפקה על ידי חברת המדליות לציון 500 שנה למסעו המפורסם של קריסטופר קולומבוס בשנת 1492. המדליה הוטבעה בארד/טומבק, כסף וזהב,

ועוצבה על ידי האמן אברהם פת. הגרסה מארד שקוטרו 70 מ"מ ומשקלו 140 גרם הוטבעה במפעל קרצ'מר ב-1,900 יחידות (מהן נותרו 1,866 בידי אספנים), ומדהימה ביופיה.

פנים המדליה מראה את אחת משלוש ספינותיו של קולומבוס (ככל הנראה ספינת הדגל 'סנטה מריה', עליה פקד בעצמו) על רקע מפת יבשות אמריקה הצפונית והדרומית, מלווה בפסוק תנ"כי. על גב המטבע מופיעים סמלים רבים המזוהים עם ארצות הברית, כגון פסל החירות, גורד השחקים אמפייר-סטייט ומגדלי התאומים, גשר (דומה יותר לגשר וושינגטון בניו-יורק מאשר לגשר ברוקלין המפורסם), מטוס, האטום, טיל המשוגר לעבר הירח, נורת ליבון של אדיסון ו...בקבוק קוקה-קולה.

אבל, כדי להבחין באותה 'קומדיה של טעויות' נחזור לצד הפנים של המדליה. הבה נחפש וננתח את כל הטעויות אחת לאחת:

טעות מספר אחת: היה צלב?

בנוסף לניסיונו לאתר מסלול מהיר להודו המזרחית, היה קולומבוס חדור בחדוות הפצת הנצרות בקרב העמים שיפגוש בדרכו. בימים אלה היה נפוץ לעטר את מפרשי הספינות עם צלב גדול, סמל הנצרות. מאחר והעתקת סמלים מדתות אחרות פסולה ביהדות, טבעי שגם מעצב המדליה יוותר על ציור הצלב על המפרשים וישאיר אותם ריקים מכל סימן. לא נותרו ציורים בני זמנו של קולומבוס; לא של דיוקנו ולא של ספינותיו. אולם, על חלק מהציורים המאוחרים יותר של ספינותיו 'סנטה מריה', 'נינייה' ו'פינטה' לא מופיעים צלבים על מפרשי הספינות. יתר-על-כן, מאוניותיו של קולומבוס נבנו מספר לא מועט של רפליקות נאמנות למקור. על מפרשי חלק מהרפליקות צוירו צלבים, ועל אחרים לא. בוני הרפליקות שלא הוסיפו עיטורים בצורת צלב נמנעו מכך, כי אין כל וודאות שאכן ספינותיו של קולומבוס עוטרו בצלבי הנצרות.

לא כך חשבו מתכנני המדליה הממלכתית הישראלית. במקום לוותר על עיטור המפרשים, 'המציא' המעצב הישראלי 'סמלי' חלופי בעל חמישה קודקודים (במקום ארבעה). כתוצאה נראים על פני המדליה שני סמלים משונים ושגויים.

טעות מספר שתיים: כיצד ממספרים פסוקים מן התנ"ך?

מדליות ממלכתיות ישראליות נחשבות ליצירות אומנות לכל דבר ונאספות על ידי מספר לא קטן של אספנים בארץ ובעולם. נקודת משיכה נוספת היא ההקשר התנ"כי, המתבטא בציטוטים מן התנ"ך על גבי רוב המדליות הממלכתיות של מדינת ישראל. גם עבור מדליית 500 שנה לגילוי אמריקה מצאו מתכנני ציטוט הולם, הלקוח מספר תהילים, פרק ח' פסוק ט': עבר ארחות ימים (בכתיב מלא: עובר אורחות ימים). אולם, מתכנני המדליה השתמשו במספור לועזי ליד הפסוק, וציינו על המדליה ח', 9 - בדומה למספור בספרי תנ"ך והברית החדשה בעברית שמופצים על ידי גורמים נוצריים...

סיבה אפשרית לטעות זו - אשר אולי הייתה מכוונת - היא שימוש בציטוט תנ"כי ליד אירוע היסטורי בעולם הנוצרי. אפשרות נוספת היא שהמעצב אכן השתמש בספר תנ"ך נוצרי (רחמנא ליצלן) להעתקת הפסוק, ומשם ציין המספר הלועזי של הפסוק על המדליה.

טעות מספר שלוש: ...ומה מספר הפסוק בתרגום האנגלי?

במקומות רבים בתרגום התנ"ך לאנגלית קיימת סטייה בין המספור באנגלית למקור העברי. כאמור, הקטע לקוח מתהילים ח', ט' וצוין על המדליה כ- ח', 9 ליד גרסת המקור העברי, ו- 8.9 ליד התרגום לאנגלית. אולם, עיון בספר תנ"ך גרסת המלך גיימס (King James Version) באנגלית מלמדת כי אכן גם כאן יש סטייה בין המספור העברי

All sheep and oxen,
 Yea, and the beasts of the field;
 The fowl of the air, and the fish of the sea,
 And whatsoever passeth through the paths
 of the seas.
 O LORD our Lord,
 How excellent is thy name in all the earth!

לבין המספור בתרגום לאנגלית. בכל ספרי התנ"ך באנגלית מופיע פסוק זה כ- Psalms 8.8, ולא 8.9! מה יכולה להיות סיבת הטעות? אולי 'סתם' העתקת מספר הפסוק מעברית, ללא בדיקת המספר הנכון ליד התרגום הלועזי. או האם רצו מתכנני המדליה להימנע מהאפשרות שיעלה חשש כי התרגום לאנגלית על המדליה הועתק ממקור נוצרי? הסבר זה נשמע תמוה, כי מי

אם לא נוצרים תרגמו את התנ"ך לאנגלית ושפות אירופיות נוספות? מסקנה: אם כבר הוסיף מעצב המדליה בתרגום אנגלי (כנהוג על כל המדליות הישראליות), מקור התרגום מן ההכרח יהיה נוצרי. אם כבר, אז כבר: למען הדיוק ההיסטוריוגרפי היה על מתכנני המדליה להעתיק נכונה גם את המספור האנגלי.

טעות מספר 4: אם כבר התייחסנו לתרגום, האם הוא בכלל נכון?

כאמור, על המדליה מופיע הציטוט הבא מספר תהילים ח'9, (מובא כאן בכתיב מלא):
 "passeth through the paths of the seas"
 עובר אורחות ימים, אשר מתורגם בספרי תנ"ך בשפה האנגלית "passeth through the paths of the seas". בתרגום על פני המדליה נשמטה המילה האנגלית "passeth" (עובר). כאן אין לכותב שורות אלו הסבר הגיוני לטעות זו, מלבד האפשרות כי לא היה מספיק מקום לחריטת כל הכיתוב באנגלית, והמעצב השמיט את המילה "passeth" מטעמי חיסכון במקום.

טעות מספר 5: מה גילה קולומבוס בשנת 1492?

את יבשת אמריקה או אפילו את ארצות הברית, כפי שנרמז בגב המדליה. טעות! במסעו הראשון שהחל ב-3 אוגוסט 1492, גילה קולומבוס ראשונה את האי סן-סלבאדור באיי הבהאמס (12 אוקטובר), בהמשך נחת בקובה (28 אוקטובר), ב-5 בדצמבר 1492 גילה את האי היספאניולה (כיום מחולק בין האיטי והרפובליקה הדומיניקנית), שם השאיר חלק מצוותו וחזר לספרד, אליה הגיע ב-15 מרץ 1493. במסעו הראשון ב-1492 קולומבוס כלל לא התקרב ליבשת אמריקה. גם במסעו השני בשנים 1493-94 גילה קולומבוס רק איים, בדרך כלל באזור האנטילים. ממסע זה חזר לספרד בספטמבר 1494. רק במסעו השלישי, באוגוסט 1498 - שש שנים אחרי מסעו הראשון - נחת קולומבוס לראשונה ביבשת אמריקה, בוונצואלה. במסעו הרביעי והאחרון נחת בהונדורס באמריקה המרכזית, באוגוסט 1502.

טעות מספר 6: אז מה חסר במפה שעל פני המדליה?

לאור העובדה כי בשנת 1492 גילה קולומבוס את איי בהאמס, היספניולה וקובה בלבד, בולטים איים אלה בהיעדרם מן המפה של החצי המערבי של כדור הארץ. היסטורית אין כל קשר בין שנת 1492 והיבשת האמריקנית - הצפונית והדרומית - כפי שהיא מופיעה על פני המדליה.

האם קיימים מטבעות, שטרות, אסימונים - או פריטים נומיסמטיים ישראלים אחרים - שיסכנו את מעמדה של מדליית '500 שנה לגילוי אמריקה' כפריט בעל מספר הטעויות הגדול ביותר? שאלה זו מופנית אליכם, חבריי האספנים. מצאתם? דווחו על המציאה בעלון זה, להנאת כולנו.